

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Голян В.А. Переформатування відносин власності у землекористуванні: вибір стратегічних альтернатив / В.А. Голян, Д.С. Нірода, А.Б. Поліщук // АгроСвіт. — 2011. — № 22. — С. 9–13.
2. Косьмин А.Д. Механизм трансформации земельной собственности в аграрном секторе экономики России: содержание, структура, эффективность использования: [монография] / А.Д. Косьмин, Н.В. Черноножкина, Е.А. Космина. — М.: Экономика, 2014. — 256 с.
3. Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: [аналітична доп.]. — К.: НІСД, 2011. — 29 с.
4. Люшин В.Г. Еколого-економічні основи формування системи охорони земель сільськогосподарського призначення: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.06 / В.Г. Люшин; НААН України, Ін-т агроекології і природокористування. — Київ, 2015. — 192 с.
5. Федоров М.М. Земельна реформа і розвиток ринку земельних відносин / М.М. Федоров // Економіка АПК. — 2011. — № 7. — С. 55–60.
6. Державна служба статистики України: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Шкуратов А.И. Эколого-экономические проблемы сельскохозяйственного землепользования в процессе реформирования земельных отношений в Украине / А.И. Шкуратов // Проблемы экономики: сб. науч. тр. — Минск: Ин. системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2013. — № 1 (16). — С. 247–257.
8. Черноножкина Н.В. Рыночная трансформация собственности на землю: теоретические аспекты и проблемы осуществления / Н.В. Черноножкина // Экономические исследования: анализ состояния и перспективы развития: кол. моногр. — Воронеж: Воронеж: гос. пед. ун-т, 2009. — Кн. 19. — Гл. XXIII. — С. 295–305.

УДК 332.2

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Г.І. Грещук

кандидат економічних наук

доцент кафедри геодезії і геоінформатики

Львівський національний аграрний університет

У статті проаналізовано еколого-економічні наслідки та проблеми землекористування внаслідок трансформації земельних відносин у сільському господарстві. Визначено, що ефективний розвиток земельних відносин у сільськогосподарській галузі безпосередньо залежить від реалізації державної політики, орієнтованої на збалансування інтересів суб'єктів землекористування.

Ключові слова: земельні відносини, трансформація, реформа, еколого-економічні наслідки, сільське господарство, землекористування.

На сьогодні земельні відносини в сільськогосподарській галузі є об'єктом постійних дискусій у процесі реалізації аграрної політики держави, багато питань яких потребують негайного вирішення. Внаслідок неефективної земельної реформи з'явилась низка еколого-економічних проблем у сфері сільськогосподарського землекористування, які спричинили екологічний дисбаланс для суспільства. Важко не погодитись з думкою провідних вчених, що основним чинником появи такої кількості проблем у процесі формування збалансованого землекористування є трансформація земельних відносин в ринковому середовищі без науково обґрунтованих дієвих механізмів реформування [1; 2].

Питання реформування земельних відносин розкривали у своїх працях такі вчені, як В.П. Галушко, Б.М. Данилишин, Д.С. Добряк, Л.Я. Новаковський, М.Г. Ступень, А.М. Третьяк, М.М. Федоров та ін. Дослідженню проблем сільськогосподарського землекористування з урахуванням еколого-економічних критеріїв присвячено праці вітчизняних вчених І.К. Бистрякова, Д.І. Бабміндра, В.М. Будзяка, Г.Д. Гуцуляка, Й.М. Дороша, О.І. Коваліва, О.І. Шкуратова та ін. Незважаючи на безперечний внесок науковців у розвиток теорії і практики організації землекористування, необхідно наголосити, що ефективна система використання земель сільськогосподарського призначення залишається несформованою. Зауважимо, що

Таблиця 1

Структура земельного фонду України за формами власності (станом на 01.01.2016 р.)

Форма власності	Земельний фонд		Сільськогосподарські угіддя	
			Усього	
	млн га	% до підсумку	млн га	% до підсумку
Приватна	31,40	52,03	31,10	74,86
Державна	28,86	47,82	10,40	25,03
Колективна	0,05	0,09	0,02	0,04
Комунальна	0,03	0,05	0,03	0,06
Усього	60,35	100,00	41,50	100,00

Джерело: розраховано за даними Держгеокадастру України.

подальша трансформація земельних відносин має забезпечувати збалансування еколого-економічних інтересів землекористування в сільському господарстві.

Метою роботи є аналіз та обґрунтування еколого-економічних проблем землекористування внаслідок трансформації земельних відносин у сільському господарстві.

Трансформація земельних відносин у умовах ринкового середовища функціонування вітчизняної системи землекористування перетворилась в повноцінну земельну реформу, яка й досі повністю не завершилась, хоча минуло вже понад 25 років після її початку. До першочергових завдань земельної реформи входить прозорий процес приватизації землі та формування за допомогою продуманих економічних механізмів ефективного господаря сільськогосподарських земель. Станом на початок 2016 р. у приватній власності налічувалось близько 74% усіх сільськогосподарських угідь (табл. 1) [3].

Орієнтування державної аграрної політики на забезпечення швидкого, і через це недостатньо опрацьованого, процесу прива-

тизації землі та майна з набуттям Україною незалежності призвело до руйнування великого товарного сільськогосподарського виробництва (рис. 1), що знизило ефективність формування новітніх продуктивних форм виробництва. До початку реформування земельних відносин в основному переважали сільськогосподарські суб'єкти, які мали у користуванні земельні площі обсягом близько 3,0–4,0 тис. га на одне господарство [4]. Проте нині господарські структури характеризуються помітно меншими площами землекористувань.

На сьогодні територія нашої країни характеризується критично високим показником сільськогосподарської освоєності земель (близько 71,7%), що істотно перевищує екологічно допустимі межі. Незважаючи на те, що впродовж останніх років спостерігається тенденція до зниження значення показника, проте й досі він лишається значно вищим, ніж аналогічний показник європейських країн. Процес реформування земельних відносин призвів до скорочення загальної площі орних земель та сільськогосподарських угідь загалом (табл. 2).

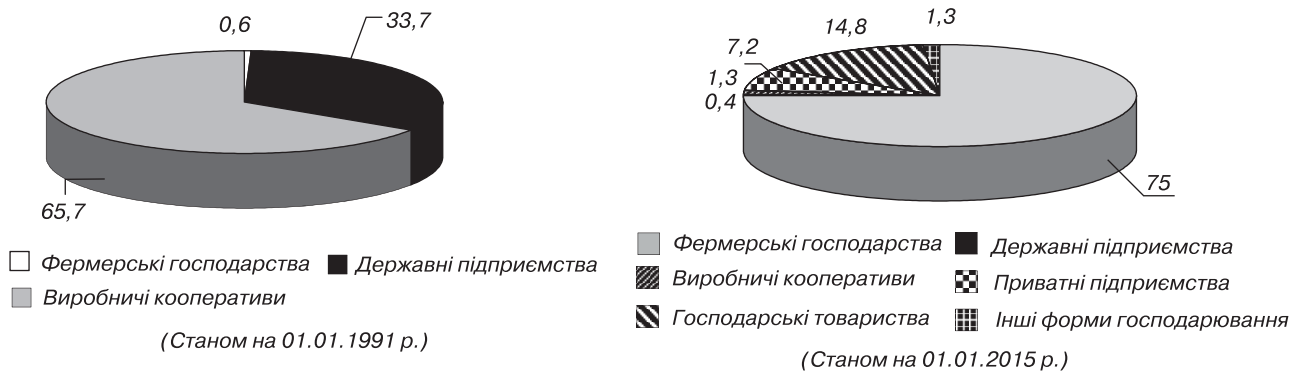

Рис. 1. Структура аграрних підприємств України за організаційно-правовими формами господарювання впродовж 1991–2015 рр., %

Джерело: сформовано за даними Держстату України.

Динаміка структури сільськогосподарських угідь України, тис. га

Роки / частка	Види сільськогосподарських угідь				
	Всього	Рілля	Багаторічні насадження	Сіножаті та пасовища	Перелogi
1990	42 030,3	33 570,8	1 058,0	7396,5	5,0
% від загальної площі	100,0	79,9	2,5	17,6	0,01
1995	41 852,9	33 286,2	1 037,9	7523,8	5,0
% від загальної площі	100,0	79,5	2,5	18,0	0,01
2000	41 827,0	32 563,6	931,9	7909,9	421,6
% від загальної площі	100,0	77,9	2,2	18,9	1,0
2005	41 722,2	32 451,9	900,5	7950,5	419,3
% від загальної площі	100,0	77,8	2,2	19,1	1,0
2010	41 576,0	32 476,5	896,5	7 892,8	310,7
% від загальної площі	100,0	78,1	2,2	19,0	0,7
2014	41 511,7	32 531,1	892,9	7848,3	239,4
% від загальної площі	100,0	78,4	2,2	18,9	0,6
2015	36 452,1	31 131,0	789,1	4400,5	131,5
% від загальної площі	100,0	85,4	2,2	12,0	0,4

Джерело: дані Держстату України.

Незважаючи на зміну організаційно-правових форм господарювання в сільськогосподарській сфері та впливу негативних еколого-економічних чинників, сучасні перетворення на ринку позитивно впливають на

обсяги сільськогосподарського виробництва (рис. 2).

Обсяги сільськогосподарського виробництва в Україні істотно збільшилися протягом останніх кількох десятиліть. Проте економічні

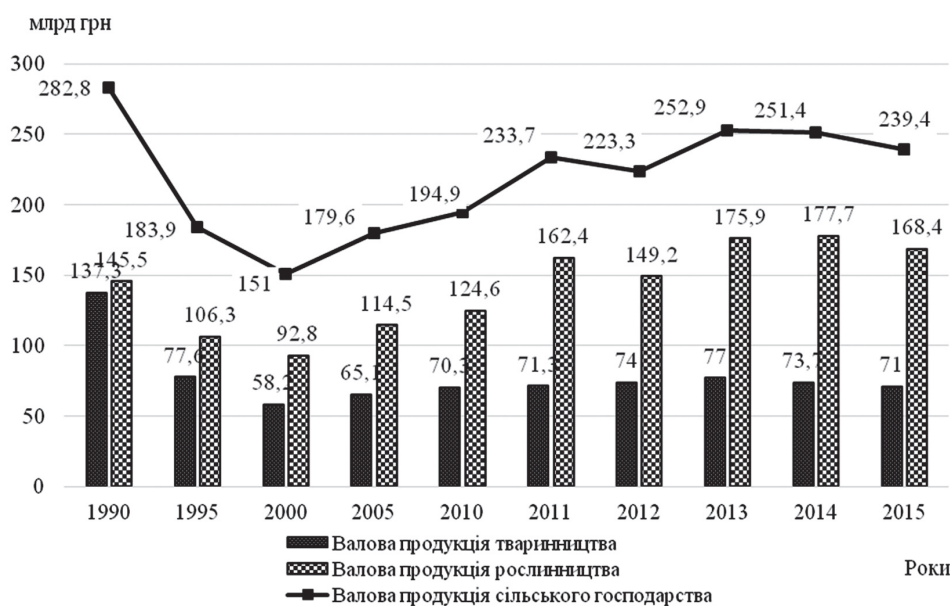

Рис. 2. Виробництво валової продукції сільськогосподарства в Україні, млрд грн (у порівняних цінах 2010 р.)

Джерело: сформовано за даними Держстату України.

результати зростання аграрного виробництва в основному були забезпечені завдяки природним ресурсним можливостям, що зумовило погіршення стану земельних ресурсів. Швидкими темпами стали виявлятися негативні ерозійні процеси, погіршуватися родючість ґрунту.

Також слід підкреслити, що підприємства аграрного сектора переважно використовують азотні добрива, що призводить до порушення структури поживних речовин у ґрунтах. Лише за останні п'ять років обсяги внесення азотних добрив становили близько 2/3 від загального обсягу внесення добрив. Структура поживних речовин у мінеральних добривах (NPK), які вносились, складає 1,0:0,2:0,2, що відрізняється від науково обґрунтованих норм (1,0:0,8:0,7) [5] (рис. 3).

До негативних наслідків порушення технологій експлуатації земель відносять підкислення ґрунтів, поступове зниження їх родючості, а це, своєю чергою, призводить до зниження показників урожайності та погіршення якості сільськогосподарської продукції, зумовленої підвищеним вмістом нітратів.

Процес використання хімічних продуктів у сільськогосподарському виробництві потре-

бує додаткової уваги до забезпечення збалансованості систем ведення землеробства. Інакше, використання екологічно необґрунтованих технологій сільськогосподарського виробництва може спричинити забруднення хімічними компонентами не лише готової продукції, а й довкілля. За обробітку культур на ерозійних ділянках відбувається зниження потенційно можливої врожайності зернових культур на 5–12 ц/га.

Поряд із тим прискорена інтенсифікація відбилася на стані ґрунтового покриву — відбулося його забруднення внаслідок застосування мінеральних добрив і хімічних засобів захисту сільськогосподарських культур. Масштаб забруднень є доволі значним, зокрема на територіях, де були порушені агротехнічні вимоги щодо застосування отрутохімікатів, добрив і засобів захисту рослин.

Збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва завдяки використанню засобів хімізації, проведенню меліоративних робіт, інтенсифікації агротехнологій, розширенню комплексної механізації обробітку культур призвело до появи низки нових проблем: засолення, закислення, переуцільнення та під-

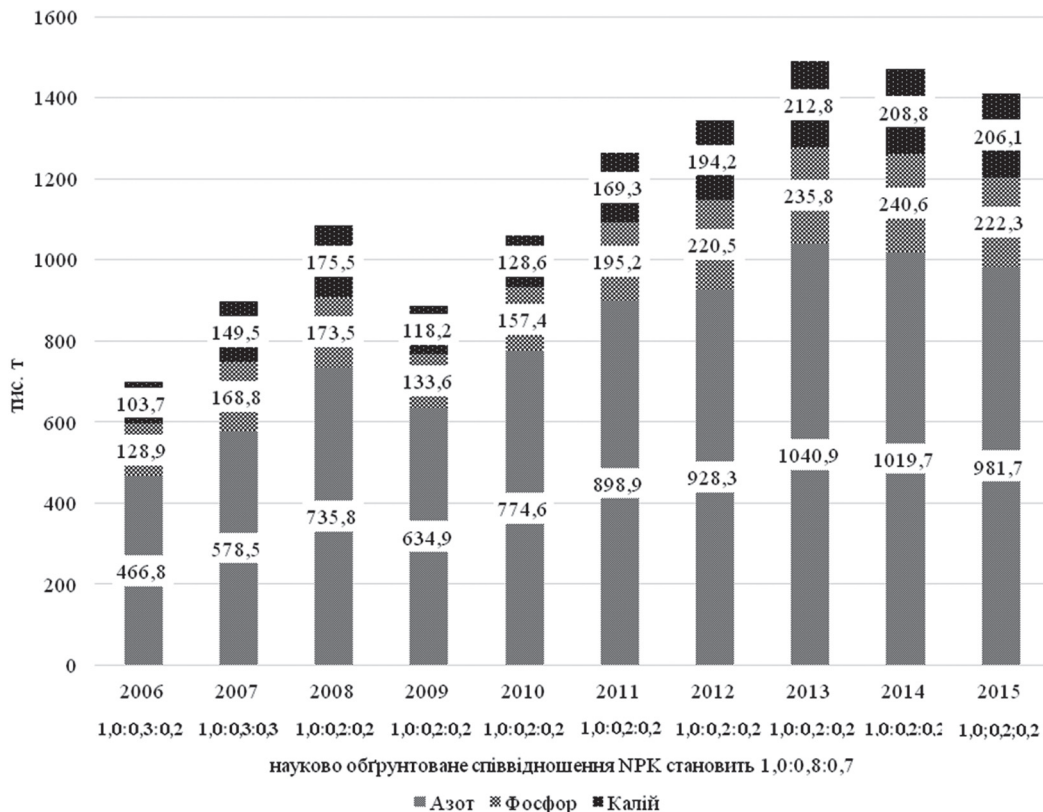

Рис. 3. Співвідношення внесення азотних, фосфорних і калійних добрив у 2006–2015 рр. в Україні, тис. т

Джерело: сформовано автором за даними ДУ «Інститут охорони ґрунтів України».

Поширеність деградаційних процесів у ґрунтах України

Тип деградації земель	Площа земель, що зазнали деградації, млн га	% від загальної площі країни
Вітрова ерозія	13,3	22,0
Водна ерозія	19,4	32,1
Комплексна ерозія	2,1	3,4
Підкислення ґрунтів	10,7	17,7
Засолення ґрунтів	1,7	2,8
Осолонцювання ґрунтів	2,2	3,5
Зсуви	0,2	0,3
Забруднення ґрунтів	12,1	20,0
Підтоплення земель	7,2	12,0
Порушення земель	0,2	0,3

Джерело: сформовано за даними ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського НААН».

топлення ґрунтів; посилення водної та вітрової ерозії; накопичення в ґрунтах та прилеглих водоймах хімікатів, порушення функціонування природних екосистем, скорочення біорізноманіття. Згідно з результатами наукових досліджень ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського НААН» [6; 7], до найпоширеніших та одночасно найнебезпечніших деградаційних процесів у сільськогосподарських землях є зменшення вмісту гумусу та поживних речовин, погіршення наслідків ерозії (вітрової та водної), переущільнення тощо (табл. 3).

Нинішні реалії у вітчизняному сільськогосподарському виробництві гостро поставили питання збереження екологічного природного балансу і ґрунтової родючості. На території на-

шої країни за роки незалежності (1990–2014 рр.) індекс родючості ґрунту, який визначається на основі вмісту гумусу в орному шарі, знизився з 1,00 до 0,70 (рис. 4).

Внаслідок відсутності комплексу науково обґрунтованих заходів з відновлення сільськогосподарських земель відбувається постійна зміна балансу поживних речовин у ґрунтах. Нині спостерігається негативний баланс гумусу (рис. 5). Упродовж останнього десятиліття баланс гумусу вважається гостродефіцитним, його щорічні втрати становлять 0,1–0,6 т/га.

На зниження родючості ґрунтів також впливає негативний баланс поживних речовин (рис. 6). У період інтенсивної хімізації (1976–1990 рр.) спостерігався позитивний баланс поживних речовин (на 20–30 кг/га вище від рівноважного). Проте протягом останніх двох десятиліть щорічно фіксується негативне сальдо балансу поживних речовин у ґрунтах.

Аналіз якісних характеристик земельних ресурсів свідчить про зниження фактичного вмісту гумусу та поживних речовин нижче від оптимальних рівнів. Доведено, що за два десятиліття використання орних земель без внесення добрив вміст гумусу може зменшитися на 35–40%, оскільки виробництво 1 т зерна пшениці озимої залежно від типу ґрунту передбачає близько 0,19–0,52 т його використання. Втрати таких обсягів гумусу неможливо відновити за короткий термін, особливо зважаючи на темпи інтенсифікації землекористування [7].

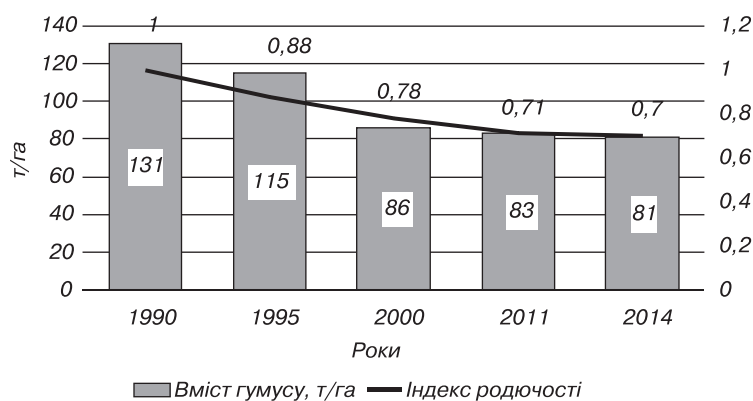

Рис. 4. Стан ґрунтового покриву України за індексом родючості

Джерело: побудовано за даними Національного інституту стратегічних досліджень [208].

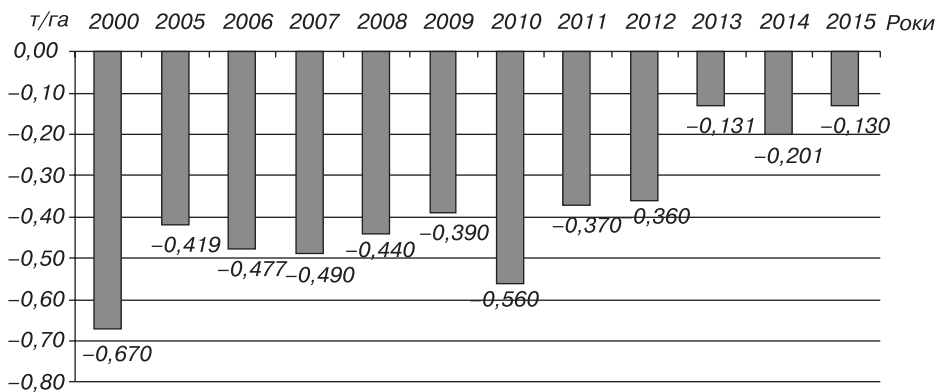

Рис. 5. Динаміка втрати гумусу в ґрунтах України, т/га
Джерело: власні розрахунки за даними ДУ «Інститут охорони ґрунтів України».

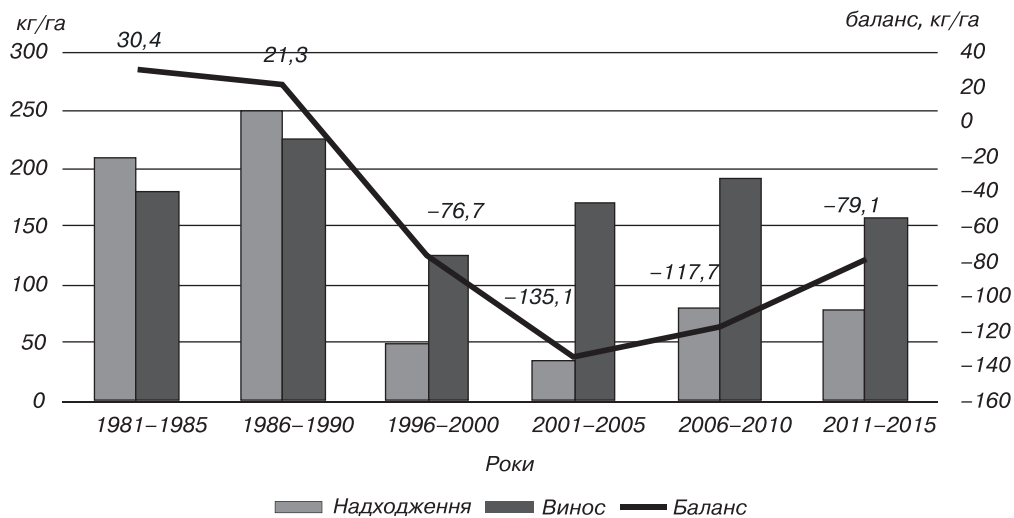

Рис. 6. Баланс поживних речовин у ґрунтах України
Джерело: власні розрахунки за даними Центрдержрідючості та Держстату.

ВИСНОВКИ

Одним із основних чинників виникнення проблем у системі землекористування є тривалий процес трансформації земельних відносин на території нашої країни до ринкового типу та відсутність дієвих і науково обґрунтованих механізмів реформування. До таких еколого-економічних проблем у сфері організації землекористування відносять: скорочення площ сільськогосподарських угідь, що придатні для виробництва сільськогосподарської продукції; негативні тенденції до зростання парцеляції сільськогосподарських земель внаслідок паювання; невідповідність землекористування екологічно допустимим співвідношенням площ ріллі в структурі земельного фонду; деградація та забруднення ґрунтів; зменшення темпів відновлення агроecosистем унаслідок пору-

шення умов збалансованого землекористування. Надмірна розораність, негативний баланс поживних речовин, недостатнє використання органічних речовин, загальна забрудненість ґрунтів призводять до погіршення стану сільськогосподарських угідь загалом.

Продовження трансформації земельних відносин повинно відбуватися з урахуванням формування ефективної системи землекористування, що базується на послідовних, науково обґрунтованих діях, спрямованих на виконання цілого комплексу організаційно-економічних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ступень Р.М. Екологічні наслідки неефективного функціонування ринку сільськогосподарських земель / Р.М. Ступень // Перспективи розвитку національної економіки: збірник ма-

- теріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 9–10 вересня 2016 р.). — Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2016. — С. 26–28.
2. Шкуратов А.И. Эколого-экономические проблемы сельскохозяйственного землепользования в процессе реформирования земельных отношений в Украине / А.И. Шкуратов // Проблемы экономики: сборник научных трудов. — № 1 (16) — Минск: Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2013. — С. 247–257.
 3. Кочерга М.М. Еколого-економічні проблеми використання земельних ресурсів в сільському господарстві України / М.М. Кочерга // Вісник Житомирського національного агро-екологічного університету. — 2012. — № 2 (31). — Т. 2. — С. 56–61.
 4. Державний земельний кадастр України (станом на 1 січня 2016 р.): [зб. аналіт. матер.]. — К.: Держ. агентство земельних ресурсів України, 2016. — 117 с.
 5. Шкуратов О.І. Організаційно-економічні основи екологічної безпеки в аграрному секторі України: теорія, методологія, практика: [монографія] / О.І. Шкуратов. — К.: ДКС-Центр, 2016. — 356 с.
 6. Медведєв В.В. Цінні, деградовані і малопродуктивні ґрунти України: заходи з охорони і підвищення родючості [монографія] / В.В. Медведєв, І.В. Пліско; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. центр «Ін-т ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського». — Харків: Смуґаста типографія, 2015. — 142 с.
 7. Рациональне використання ґрунтових ресурсів і відтворення родючості ґрунтів: організаційно-економічні, екологічні й нормативно-правові аспекти: [колективна монографія] / Нац. наук. центр «Ін-т ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського» НААН; За ред. С.А. Балюка, А.В. Кучера. — Х.: Смуґаста типографія, 2015. — 426 с.

УДК 322.334.4 : 630

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ДЛЯ ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ПОВ'ЯЗАНИХ З НИМ ПОСЛУГ

О.В. Кустовська

*кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри землепорядного проектування*

О.А. Єршомін

студент факультету землепорядкування

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Обґрунтовано особливості формування земельних ділянок для ведення лісового господарства та пов'язаних з ним послуг. Викладено результати досліджень напрямів раціонального лісокористування, які передбачають проведення науково-технічних, соціально-економічних, правових заходів та пов'язані із задоволенням людських потреб, бережливим ставленням до лісових багатств, підвищенням екологічного рівня цієї галузі. Обґрунтовано можливості мисливського господарства як одного з важливих напрямів діяльності людини щодо раціонального використання та відтворення природних ресурсів.

Ключові слова: *лісове господарство, мисливство, формування, відведення земельної ділянки, екологічний стан, ліс.*

Людське суспільство поставило собі на службу природне середовище й зі зростаючою інтенсивністю використовує його багатства, зокрема ліс — важливу складову частину нашої планети. У біосфері Землі ліс відіграє багатогранну роль, охоплюючи близько 28% суходолу, дає майже 90% біомаси, виробляє до 60% репродукованого кисню. В економічному аспекті ліс — об'єкт лісового господарства, основа державного лісового фонду, природна сировина або матеріал (товар), часто невдало

ототожнюваний тільки з деревиною, сировинний ресурс, який на регіональному зрізі представлений окремими лісовими масивами — значними цілісними територіями лісу, що мають природні межі або межують з іншими угіддями та об'єктами. Їхню сукупність на державному рівні становлять лісові ресурси — один з найважливіших видів природних ресурсів України. Вони використовуються або можуть бути використані для задоволення потреб у продуктах лісу, а також виконують різні корисні функ-